

**НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
О.О.БОГОМОЛЬЦЯ**
Кафедра загальної і медичної психології

**МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ ДЛЯ ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ З
НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«ВІКОВА ТА ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ»**

Освітній рівень другий рівень вищої освіти - магістр
Галузь знань 22 «Охорона здоров'я»
Спеціальність 225 «Медична психологія»

Автори: кандидат психологічних наук, доцент Тертична Н.А.

Затверджено на засіданні кафедри
загальної і медичної психології
Протокол № 2 від «12» вересня 2024 року

Завідувач кафедри
загальної і медичної психології,
професор

Матяш М.М.

Тема №1: Предмет, завдання та основні проблеми вікової психології.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття: формування вмінь та навичок використання методів вікової психології, виділяти основні групи методів науки, дати їх характеристику, обґрунтувати мету та умови використання кожного з методів відповідно до завдань дослідницької роботи.

План заняття:

1. Предмет вікової психології.
2. Історія становлення вікової психології.
3. Проблема методу у віковій психології.
4. Стратегії дослідження психічного розвитку дитини.
5. Структура та базові категорії вікової психології.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Поясніть специфіку предмету вікової психології.
2. Розкрийте загальні та практичні завдання вікової психології.
3. Охарактеризуйте основні підходи до проблеми методу у віковій психології.
4. Порівняйте різні класифікації методів у віковій психології.
5. Проаналізуйте опитувальні методи (бесіда, анкетування, інтерв'ю) та вимоги до них у віковій психології.
6. Розгляньте можливості використання тестових методів у віковій психології.
7. Проаналізуйте структуру та базові категорії вікової психології.

Практичні завдання:

1. **Робота у практикумі з вікової психології.**
2. **Скласти схему відповіді на запитання:**
 - Завдання вікової психології .
 - Класифікація методів у віковій психології.
 - Критерії вибору стратегії психологічного дослідження.
 - Специфіка використання методів спостереження й експерименту у віковій психології
 - Опитувальні методи (бесіда, анкетування, інтерв'ю) та вимоги до них.
 - Можливості використання тестових методів у віковій психології.
 - Валідність та надійність тестових методик.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Критерії вибору стратегії психологічного дослідження у віковій психології.

2. Специфіка використання методів спостереження й експерименту у віковій психології
3. Категорії «валідність» та «надійність» у використанні тестових методик.

Завдання для тестового контролю:

1. Що у віковій психології називають “лонгитюдом”:

- а) найвищу міру емоційного позитивного ставлення;
- б) тривале в часі вивчення певної людини або групи людей;
- в) метод “поперечних зрізів”;
- г) найсприятливіший період для розвитку індивідуальних особливостей;
- д) порівняльні аспекти автобіографічних досліджень

2. Поняття “вік” у віковій психології визначається як:

- а) підсумок певної кількості років життя;
- б) конкретний етап сукупного розвитку людини;
- в) рівень органічного дозрівання організму;
- г) тривалість життя живої істоти;
- д) психічні особливості розвитку людини на певному етапі життя.

3. Предметом вивчення вікової психології є:

- а) вивчення психологічних закономірностей навчання і виховання;
- б) вивчення закономірностей функціонування та розвитку психіки;
- в) вивчення суб’єктивних образів об’єктивного світу;
- г) вивчення фактів та закономірностей розвитку людини в онтогенезі;
- д) вивчення фактів та закономірностей розвитку людини в філогенезі.

4. Розвиток – це процес ...

- а) психічні зміни в філогенетичному розвитку живих істот;
- б) зміни, що базуються на накопиченні соціального досвіду;
- в) якісні перетворення в структурі особистості, її діяльності та психіки;
- г) прогресуюче задоволення суттєвих потреб;
- д) фізичні зміни, що відбуваються в живому організмі.

5. Дозрівання – це:

- а) здатність до накопичення змін, “надбудові” нових змін над попередніми;
- б) здатність системи до проведення єдиної, внутрішньо взаємопов’язаної лінії розвитку;
- в) здатність системи до відтворення однотипних змін у різних людей;
- г) процес, перебіг якого залежить від успадкованих особливостей індивіда;
- д) процеси кількісних змін, в ході вдосконалення тієї або іншої психічної функції.

6. Ріст – це:

- а) здатність до накопичення змін, “надбудові” нових змін над попередніми;
- б) здатність системи до проведення єдиної, внутрішньо взаємопов’язаної лінії розвитку;
- в) здатність системи до відтворення однотипних змін у різних людей;
- г) процес, перебіг якого залежить від успадкованих особливостей індивіда;
- д) процесі кількісних змін, в ході вдосконалення тієї або іншої психічної функції.

Тема №2: Психологія вікового розвитку.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття: засвоїти основні питання пов'язані з поняттям розвитку у віковій психології та пояснювати основні закономірності процесу розвитку; рушійні сили, умови та фактори розвитку особистості відповідно до вікової групи, основні види розвитку та їх характеристики, наукові підходи щодо визначення рушійних сил розвитку, формувати вміння обґрунтувати рушійні сили, умови та фактори розвитку особистості відповідно до вікової групи; визначати роль провідної діяльності в становленні особистості; розмежовувати біологічні та соціальні фактори розвитку, складати схему основних теорій розвитку у віковій психології, трактувати основні характеристики розвитку у віковій психології.

План заняття:

1. Поняття «розвитку» та його специфіки.
2. Основні закономірності психічного розвитку.
3. Основні характеристики розвитку.
4. Фактори та принципи психічного розвитку.
5. Основні закономірності психічного розвитку.
6. Біологічне і соціальне в психічному розвитку особистості.
7. Механізми психічного розвитку.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Проаналізуйте поняття «розвитку» та його специфіки.
2. Обґрунтуйте основні закономірності психічного розвитку.
3. Виділіть фактори та принципи психічного розвитку.
4. Обґрунтуйте закономірності впливу біологічних передумов на психічний розвиток особистості.
5. Поясніть характер впливу соціальних передумов на розвиток особистості.
6. Розгляньте діяльність як основу, засіб й умову психічного розвитку.
7. Порівняйте поняття «розвиток», «формування», «дозрівання», «становлення».
8. Співставте вплив біологічного і соціального в психічному розвитку особистості.
9. Поміркуйте, чому теорія спадковості так поширена серед батьків?
10. Проаналізуйте чотири закони дитячого розвитку (за С.Л. Виготським).
11. Обґрунтуйте необхідність виділення провідної діяльності на кожному етапі розвитку особистості.

Практичні завдання:

1. **Робота у практикумі з вікової психології.**
2. **Скласти схему відповіді на запитання:**
 - Робота у практикумі з вікової психології.
 - Поняття розвитку та його основних закономірностей у віковій психології.
 - Біогенетичний та соціогенетичний підходи до розвитку людини.
 - Фактори розвитку.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Поняття сенситивного періоду у віковій психології.
1. Характеристика теорій розвитку: психоаналітичні теорії (З.Фрейд, Е.Еріксон);
2. Теорія соціального навчання (Н.Міллер, Дж.Доллард); когнітивний підхід (Ж.Піаже);
3. Концепція діалектичного характеру розвитку Г.С.Костюка;
4. Теорія Виготського Л.С. про стадіальність розвитку;
5. Періодизація психічного розвитку за Ельконіним Д.Б.;
2. Персоногенетичний підхід (А.Маслоу, К.Роджерс).

Завдання для тестового контролю:

1. Провідна діяльність – це:

- а) діяльність, якій особистість присвячує більшу частину свого часу;
- б) діяльність, яку особистість для себе обирає;
- в) діяльність, яка найбільше подобається особистості;
- г) діяльність, яку пропонують особистості дорослі на кожному віковому етапі;
- д) діяльність, від якої в найбільшій мірі залежить розвиток особистості на даному віковому етапі.

2. Вікова криза – це:

- а) етап розвитку, що залежить від індивідуальних властивостей особистості;
- б) проблеми, що виникають в житті людини;
- в) період, що виникає із-за помилок у вихованні особистості;
- г) відносно нетривалий період, що характеризується розмитістю меж, яскравістю якісних змін та важковиховуваністю;
- д) період, в який особистість найяскравіше себе презентує соціуму.

3. Сенситивність як закономірність психічного розвитку визначає:

- а) неоднаковість, непостійність в розвитку психічних функцій;
- б) різночас, асинхронність, неспівпадання в часі фаз розвитку окремих органів і функцій;
- в) найбільш сприятливі умови для розвитку певних психічних процесів і властивостей;
- г) накопичення в ході росту психічних властивостей, якостей, умінь і навиків, що призводять до якісних змін в їх розвитку;
- д) багатогранність ознак і властивостей, дій і способів поведінки, що з'являються в процесі розвитку на основі їх поступового розходження.

4. Інтеріоризація – це:

- а) накопичення розумових дій, які проявляються в розумовій діяльності;
- б) перетворення зовнішньої дії у внутрішній план;
- в) реалізація розумової дії зовні, у вигляді дії з предметами;
- г) процес адаптації до соціальних умов існування;
- д) перетворення внутрішньої дії у зовнішнє середовище.

5. Кумулятивність як закономірність психічного розвитку визначає:

- а) неоднаковість, непостійність в розвитку психічних функцій;
- б) різночас, асинхронність, неспівпадання в часі фаз розвитку окремих органів і функцій;
- в) оптимальне поєднання умов для розвитку певних психічних процесів і властивостей, що притаманні певному віковому періоду;
- г) накопичення в ході розвитку психічних властивостей, якостей, умінь і навиків, що призводять до якісних змін в їх розвитку;
- д) багатогранність ознак і властивостей, дій і способів поведінки, що з'являються в процесі розвитку на основі їх поступового розходження.

6. Нерівномірність як закономірність психічного розвитку визначає:

- а) неоднаковість, непостійність в розвитку психічних функцій;
- б) різночас, асинхронність, неспівпадання в часі фаз розвитку окремих органів і функцій;
- в) оптимальне поєднання умов для розвитку певних психічних процесів і властивостей, що притаманні певному віковому періоду;
- г) накопичення в ході росту психічних властивостей, якостей, умінь і навиків, що призводять до якісних змін в їх розвитку;
- д) багатогранність ознак і властивостей, дій і способів поведінки, що з'являються в процесі розвитку на основі їх поступового розходження.

Тема №3: Основні підходи та критерії періодизації

(практичне заняття – 2 години)

Мета: ознайомити студентів з різними підходами щодо вікової періодизації, теоріями, що входили до даних підходів та представниками даних теорій та їх ідеями по віковій періодизації, вікову періодизацію розвитку особистості, її види та критерії, заподій виникнення та форми протікання вікових криз; визначення провідної діяльності та поняття «сензитивний період»; вміти обґрунтувати рушійні сили, умови та фактори розвитку особистості відповідно до вікової групи; визначати роль провідної діяльності в становленні особистості; розмежовувати біологічні та соціальні фактори розвитку.

План заняття:

1. Поняття про періоди розвитку та вікову періодизацію.
2. Основні підходи та критерії періодизації.
3. Діяльність як основа, засіб й умова психічного розвитку.
4. Поняття “провідної діяльності”.
5. Загальна характеристика вікові кризи.
6. Поняття сенситивного періоду.
7. Соціальна ситуація розвитку.
8. Поняття про новоутворення.
9. Теорії психічного розвитку.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Проаналізуйте та співставте відомі періодизації розвитку особистості:
 - Розвиток дитячої сексуальності у періодизації З.Фрейда.
 - Періодизація розвитку особистості за Е.Еріксоном.
 - Теорія інтелектуального розвитку Ж.Піаже.
 - Періодизація розвитку моральної свідомості Л.Колберга.
 - Концепція діалектичного характеру розвитку Г.С.Костюка.
 - Теорія Л.С. Виготського про стадіальність розвитку.
 - Періодизація психічного розвитку за Д.Б. Ельконіним.
 - Персоногенетичний підхід (А.Маслоу, К.Роджерс).
2. Складіть загальну схему поданих періодизацій.

Практичні завдання:

1. Робота у практикумі з вікової психології.
2. Скласти схему відповіді на запитання:

- Характеристика теорій розвитку: психоаналітичні теорії (З.Фрейд, Е. Еріксон);
- Теорія соціального навчання (Н.Міллер, Дж.Доллард); когнітивний підхід (Ж.Піаже);
- Концепція діалектичного характеру розвитку Г.С.Костюка;
- Теорія Дж. Брунер,
- Теорія Виготського Л.С. про стадіальність розвитку;
- Періодизація психічного розвитку за Ельконіним Д.Б.;
- Персоно генетичний підхід (А.Маслоу, К.Роджерс).

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Поняття про періоди розвитку та вікову періодизацію.
2. Проаналізуйте основні підходи та критерії вікової періодизації.
3. Розгляньте теорії психічного розвитку особистості в онтогенезі.
4. Дайте характеристику основних критеріїв періодизації вікового розвитку.
5. Проаналізуйте поняття кризового періоду розвитку та дайте йому загальну характеристику.

Тема №4: Особливості розвитку дитини в немовлячий період.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття: розкрити особливості психічного розвитку дитини від народження до 1 року, знати соціальну ситуацію формування особистості дитини в даному періоді. Значення емоційного спілкування з дорослим на цьому віковому етапі та наслідки емоційної депривації дитини, умови когнітивного, сенсорного та мовного розвитку особистості; вміти виділяти основні показники

діагностики рівня психічного розвитку дітей даної вікової групи; формулювати поради батькам та вихователям по догляду та вихованню дітей на цьому етапі.

План заняття:

1. Криза новонародженості: її сутність та основні характеристики.
2. Анатомо-фізіологічні показники дитини в період новонародженості. Що новонароджений бачить, чує та відчуває?
3. Рухова активність новонародженого. Характеристика безумовних рефлексів новонародженого.
4. Повсякденне життя новонародженого: сон, плач. Харчування.
5. Госпіталізм та емоційна депривація. Причини виникнення відхилень в емоційному розвитку дитини.
6. Головні новоутворення періоду новонародженості.
7. Особливість соціальної ситуації розвитку в немовлячий період.
8. Емоційне спілкування з дорослим як провідна діяльність та умова нормального розвитку в немовлячому віці.
9. Розвиток когнітивної сфери (зорове та слухове сприймання, мимовільна увага та ін.)
10. Формування та вияв базових потреб дитини (афіліативна потреба, потреба в безпеці та почуття довіри, потреба у нових враженнях).
11. Криза першого року життя, її ознаки та протікання.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Доведіть соціальність дитини з моменту народження.
2. Проаналізуйте значення початкових етапів в психічному розвитку особистості в цілому.
3. Виділіть основні характеристики формування та прояву базових потреб дитини (афіліативна потреба, потреба в безпеці та почуття довіри, потреба у нових враженнях).
4. Розкрийте особливості спілкування дитини з дорослим у немовлячому періоді.
5. Доведіть соціальність дитини з моменту народження.
6. Проаналізуйте значення початкових етапів в психічному розвитку особистості в цілому.
7. Виділіть основні характеристики формування та прояву базових потреб дитини (афіліативна потреба, потреба в безпеці та почуття довіри, потреба у нових враженнях).
8. Розкрийте особливості спілкування дитини з дорослим у немовлячому періоді.

Практичні завдання:

1. Робота у практикумі з вікової психології.

2. Скласти таблицю основних характеристик: анатомо-фізіологічні характеристики, соціальна ситуація, провідна діяльність, новоутворення, характеристики кризи.
3. Окреслити 3-5 важливих питань для консультації з психологом (за матеріалами журналів «Мир семьи», «Вы и ваш малыш», «Мой ребенок» и т.д.)
4. Підготуйте виступ на тему: «Госпіталізм та емоційна депривація: основні ознаки та наслідки».

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Захворювання: початок життєвої кризи, чи її результат
2. Жінка як джерело нового життя. Психологічна допомога жінці та дитині на різних етапах пологів.
3. Післяпологова депресія: причини та наслідки.
4. Характеристики кризи новонародженості.
5. Особливості новоутворень періоду новонародженості.
6. Причини виникнення відхилень в емоційному розвитку дитини.
7. Особливість соціальної ситуації розвитку в немовлячій період?
8. Значення емоційного спілкування дорослого з дитиною на першому році життя.
9. Фактори формування довіри дитини до світу у немовлячому віці.
10. Криза першого року життя, її ознаки та протікання.

Завдання для тестового контролю:

1. Провідна діяльність – це:

- а) діяльність, якій особистість присвячує більшу частину свого часу;
- б) діяльність, яку особистість для себе обирає;
- в) діяльність, яка найбільше подобається особистості;
- г) діяльність, яку пропонують особистості дорослі на кожному віковому етапі;
- д) діяльність, від якої в найбільшій мірі залежить розвиток особистості на даному віковому етапі.

2. Провідною діяльністю в немовлячому періоді є:

- а) безпосереднє емоційне спілкування з дорослими;
- б) предметно-маніпуляційна;
- в) ігрова діяльність,
- г) сюжетно-рольова гра;
- д) навчальна діяльність;

3. Провідною діяльністю у ранньому віці є:

- а) емоційне спілкування з дорослими;
- б) ігрова діяльність;
- в) предметно-творча діяльність;
- г) предметно-маніпуляційна діяльність;
- д) орієнтувально-пізнавальна діяльність.

4. Вікова криза – це:

- а) етап розвитку, що залежить від індивідуальних властивостей особистості;
- б) проблеми, що виникають в житті людини;
- в) період, що виникає із-за помилок у вихованні особистості;
- г) відносно нетривалий період, що характеризується розмитістю меж, яскравістю якісних змін та важковиховуваністю;
- д) період, в який особистість найяскравіше себе презентує соціуму.

5. Основними характеристиками кризи 1 року життя є:

- а) важковиховуваністю, впертість, імпульсивність, заперечення дій дорослих;
- б) пряма хода, мова, гіпобулічні реакції;
- в) норовливість, я-сам, впертість, деспотизм, протест-бунт, обезцінювання, важковиховуваністю;
- г) втрата дитячої безпосередності, ефект «гіркої цукерки»;
- д) ефект групування, ефект захоплень, важковиховуваність, протестна поведінка.

6. Основними характеристиками кризи 3 років є:

- а) важковиховуваністю, впертість, імпульсивність, заперечення дій дорослих;
- б) пряма хода, мова, гіпобулічні реакції;
- в) норовливість, я-сам, впертість, деспотизм, протест-бунт, обезцінювання, важковиховуваністю;
- г) втрата дитячої безпосередності, ефект «гіркої цукерки»;
- д) ефект групування, ефект захоплень, важковиховуваність, протестна поведінка.

Теми №5, 6: Анатомо-фізіологічні та психологічні особливості розвитку в ранньому дитинстві. Розвиток особистості в ранньому дитинстві.

(практичне заняття – 4 години)

Мета заняття: сформувати вміння підбирати та володіти методиками діагностики розвитку дитини в ранньому віці; виділяти та аналізувати показники особистісних проявів, формулювати поради батькам та вихователям щодо розуміння та правильного спілкування з дитиною в період кризи 3-х років.

План заняття:

1. Соціальна ситуація розвитку в ранньому дитинстві.
2. Характеристика предметно-маніпулятивної діяльності як провідної в ранньому дитинстві.
3. Найважливіші досягнення раннього дитинства.
4. Розумовий розвиток та розвиток мови в ранньому дитинстві.
5. Етапи становлення мови.
6. Роль іграшки в ранньому дитинстві та вимоги до неї.
7. Формування особистості в ранньому дитинстві.
8. Емоційний розвиток дитини.
9. Криза 3-х років: характеристика основних симптомів.
10. Сім'я як фактор психічного і фізичного здоров'я дитини.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Поясніть соціальну ситуацію розвитку в ранньому дитинстві.
2. Охарактеризуйте предметно-маніпуляційну діяльність як провідну в ранньому дитинстві.
3. Психологічно обґрунтуйте зв'язок розумового розвитку та розвитку мови в ранньому дитинстві.
4. Розкрийте специфіку автономного мовлення.
5. Розкрийте найважливіші новоутворення раннього дитинства.
6. Виділіть етапи та умови становлення мови в ранньому дитинстві.
7. Дайте характеристику емоційному розвитку дитини.
8. Проаналізуйте формування особистості в ранньому дитинстві.
9. Проаналізуйте основні симптоми кризи 3-х років.

Практичні завдання:

1. Робота у практикумі з вікової психології.
2. Виписати 2-3 розвиваючі гри-завдання для дітей раннього віку, визначити їх мету та можливості проведення.
3. Подумайте над висловлюванням Масару Ібука та обґрунтуйте власну позицію: «Батько має частіше спілкуватися зі своєю дитиною. Це факт. Але в той же час, провідна роль у вихованні та навчанні дітей належить матері. Але це не означає, що чоловіки повинні повністю передоручити виховання дітей своїм дружинам. Бути справжнім другом і помічником дружині – хіба не це роль чоловіка в домашньому вихованні».
4. Сформулюйте основні правила спілкування батьків з дитиною раннього віку.
5. Скласти таблицю основних характеристик: анатомо-фізіологічні характеристики, соціальна ситуація, провідна діяльність, новоутворення, характеристики кризи.
6. Створити блок-схему «Основні сфери розвитку дитини»:
 - Когнітивна сфера
 - Афективна сфера
 - Мотиваційна сфера
 - Особливості «Я-концепції»
 - Особливості поведінки

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Роль іграшки в ранньому дитинстві та вимоги до неї.
2. Основні причини появи дитячих страхів у ранньому віці.
3. Зв'язок розумового розвитку та розвитку мови в ранньому дитинстві.
4. Специфіка автономного мовлення.
5. Основні правила спілкування батьків з дитиною раннього віку.

Теми №7, 8: Анатомо-фізіологічні та психологічні особливості розвитку в дошкільному дитинстві. Розвиток особистості дошкільника в провідній діяльності.

(практичне заняття – 4 години)

Мета заняття: сформувати вміння виділити соціальну ситуацію розвитку дошкільника, показати роль провідної діяльності для формування головних особистісних новоутворень віку; формувати навички аналізувати головні суперечності даного віку, формулювати завдання психокорекційної роботи та її методи, оперувати методиками вивчення готовності дитини до школи.

План заняття:

1. Загальна характеристика дошкільного віку.
2. Особливості фізичного розвитку в дошкільному дитинстві.
3. Зміна соціальної ситуації розвитку.
4. Сімейне середовище, стилі взаємодії „батьки-діти”, дисципліна й саморегуляція.
5. Особливості спілкування дитини з дорослими та однолітками в дошкільному дитинстві.
6. Формування соціальних понять і норм поведінки, гендерні схеми.
7. Особливості ігрової діяльності дошкільника, її еволюція.
8. Найважливіші новоутворення в розвитку особистості дітей дошкільного віку.
9. Розвиток пізнавальних функцій особистості дошкільника.
10. Розвиток емоційно-вольової сфери дошкільника.
11. Особливі діти: гіперактивні, тривожні, агресивні, аутичні.
12. Криза 7 років: основні показники.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Охарактеризуйте особливості фізичного розвитку в дошкільному дитинстві.
2. Розкрийте особливості спілкування дитини з дорослими та однолітками в дошкільному дитинстві.
3. Проаналізуйте умови формування соціальних понять і норм поведінки.
4. Поясніть особливості ігрової діяльності дошкільника та її еволюцію.
5. Розкрийте найважливіші новоутворення в розвитку дітей дошкільного віку.
6. Обґрунтуйте умови розвитку пізнавальних функцій дошкільника.
7. Дайте характеристику емоційно-вольової сфери дошкільника.
8. Розкрийте основні показники кризи 7 років
9. Проаналізуйте особливості сприймання казки в дошкільному віці.

10. Прослідкуйте необхідність формування навичок елементарної трудової діяльності у дошкільника.
11. Виділіть етапи становлення та значення зображувальної діяльності дошкільника.
12. Сформулюйте поради по спілкуванню для батьків «особливих дітей»: гіперактивні, тривожні, агресивні, з аутизмом.
13. Обґрунтуйте необхідність запровадження інклюзивної освіти.

Практичні завдання:

1. Робота у практикумі з вікової психології.
2. Скласти таблицю основних характеристик: анатомо-фізіологічні характеристики, соціальна ситуація, провідна діяльність, новоутворення, характеристики кризи.
3. Підібрати вправи для психогімнастики з метою подолання ситуативної тривожності у дітей дошкільного віку.
4. Проаналізувати дитячі малюнки за етапами їх становлення.
5. Підготувати методики роботи з дитячими страхами.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Етапи становлення дитячого малюнку.
2. Особливості сприймання казки в дошкільному віці.
3. Формування навичок елементарної трудової діяльності.
4. Дитячі страхи, причини їх появи.
5. Психогімнастика як спосіб подолання ситуативної тривожності у дітей дошкільного віку.
6. Педагогічна та медико-психологічна допомога дезадаптованій дитині.
7. Особливості та напрямки роботи з батьками дезадаптованої дитини.
8. Дитяча самотність: причини та наслідки

Завдання для тестового контролю:

1. Провідною діяльністю в період дошкільника є:

- а) безпосереднє емоційне спілкування з дорослими;
- б) предметно-маніпуляційна діяльність;
- в) ігрова діяльність, сюжетно-рольова гра;
- г) навчальна діяльність;
- д) інтимно-особистісне спілкування.

2. Основними характеристиками кризи 7 років є:

- а) важковиховуваність, впертість, імпульсивність, заперечення дій дорослих;
- б) конфлікти з вчителями та однолітками;
- в) норовливість, впертість, деспотизм, протест-бунт, обезцінювання, важковиховуваність;
- г) втрата дитячої безпосередності, ефект «гіркої цукерки»;

д) ефект групування, ефект захоплень, важковиховуваність, протестна поведінка.

3. Головним новоутворенням дошкільного дитинства є:

- а) сюжетно-рольова гра;
- б) розвиток мовлення;
- в) формування внутрішніх етичних інстанцій;
- г) прямоходіння;
- д) виділення себе з предметного світу.

4. Дошкільне дитинство – це період сенситивний для розвитку такого психічного процесу як ...

- а) мислення;
- б) уяви;
- в) мови;
- г) пам'яті;
- д) сприймання.

5. Розвиток дитячого малюнку проходить такі етапи...

Тема № 9. Психологічні аспекти готовності дитини до шкільного навчання.

(практичне заняття – 2 години)

План заняття:

1. Поняття психологічної готовності до навчання.
2. Морфогенетична та психологічна готовність: порівняльна характеристика.
3. Характеристика основних складових готовності дитини до шкільного навчання.
4. Загальний аналіз методик вивчення психологічної готовності до школи.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Визначте поняття психологічної готовності до навчання.
2. Морфогенетична та психологічна готовність: порівняльна характеристика.
3. Проаналізуйте основні складові психологічної готовності дитини до шкільного навчання.
4. Причини дезадаптації до шкільного навчання.
5. Психологічні особливості дітей деяких категорій дезадаптованості.
6. Наслідки дезадаптації.
7. Діагностика дезадаптації дитини.
8. Групи дезадаптованих дітей: індивідуальні відмінності та особливості спілкування.

Практичні завдання:

1. Робота у практикумі з вікової психології.
2. Зробіть загальний аналіз методик вивчення психологічної готовності до школи.
3. Підготувати методики вивчення готовності дитини до шкільного навчання.

4. Скласти план бесіди з дитиною, що вступає до школи, з метою вивчення мотивів навчання у школі.
5. Скласти схему відповіді на одне із запитань:
 - Педагогічна та медико-психологічна допомога дезадаптованій дитині.
 - Особливості та напрямки роботи з батьками дезадаптованої дитини.
 - Психологічний супровід вчителя у роботі з дезадаптованими дітьми.
6. Проаналізувати методику вивчення дезадаптованості дитини до шкільного навчання.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Труднощі у психологічній підготовці дитини до школи.
2. Інтелектуальна готовність дитини до школи.
3. Емоційна готовність дитини до школи.
4. Вольова готовність дитини до школи.
5. Мотиваційна готовність дитини до школи.
6. Особистісна готовність дитини до школи.

Тема № 10, 11. Анатомо-фізіологічні особливості та соціальний розвиток в молодшому шкільному віці. Розвиток особистості в молодшому шкільному віці. Характеристики спілкування з «особливими дітьми».

(практичне заняття – 4 години)

Мета заняття: сформувати вміння виділяти основні психологічні закономірності розвитку молодшого школяра, характеристики нової соціальної ситуації, що склалася в молодшому шкільному віці (основні системи взаємовідносин); структуру та умови формування учбової діяльності; головні показники розвитку психічних функцій; тенденції формування моральних норм і цінностей, оволодіти навичкою проводити діагностику інтелектуального розвитку; визначати рівень адаптованості чи дезадаптованості дитини до навчання в школі; аналізувати стосунки в групі однолітків та особливості цих груп.

План заняття:

1. Особливості фізичного розвитку у молодшому шкільному віці.
2. Соціальна ситуація розвитку в молодшому шкільному віці.
3. Учбова діяльність як провідна діяльність молодшого школяра: структура та умови формування.
4. Оволодіння знаннями, розвиток пізнавальної сфери особистості.
5. Перебудова пізнавальних процесів.
6. Пам'ять та мовний розвиток.
7. Мислення і наочність.
8. Розвиток довільної уваги та пам'яті.
9. Особливості Я-концепції молодшого школяра.
10. Фактори формування самооцінки в молодшому шкільному віці.
11. Основні новоутворення в молодшому шкільному віці.

12. Розвиток емоційно-вольової сфери та особистості молодшого школяра.
13. Тривожність і страхи в молодшому шкільному віці.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Проаналізуйте особливості фізичного розвитку у молодшому шкільному віці.
2. Дайте характеристику соціальній ситуації розвитку в молодшому шкільному віці.
3. Визначте особливості системи взаємин «вчитель-учень», «учень-учень», «учень-батьки» в молодшому шкільному віці.
4. Визначте роль вчителя у формуванні особистості молодшого школяра.
5. Розгляньте структуру та умови формування учбової діяльності як провідної діяльності молодшого школяра.
6. Особливості пізнавальної сфери молодшого школяра.
7. Визначте основні новоутворення в молодшому шкільному віці.

Практичні завдання:

1. Робота у практикумі з вікової психології.

2. Скласти схему відповіді на одне із запитань:

- Особливість соціальної ситуації розвитку в молодшому шкільному віці. Система взаємин «вчитель-учень», «учень-учень», «учень-батьки».
- Проблема розвитку самосвідомості та самооцінки молодшого школяра.
- Учбова діяльність як специфічна форма індивідуальної активності: її сфера та способи формування в молодшому шкільному віці.
- Особливості пізнавальної сфери молодшого школяра.

3. Створити блок-схему «Основні сфери розвитку дитини»:

- Когнітивна сфера
- Афективна сфера
- Мотиваційна сфера
- Особливості «Я-концепції»
- Особливості поведінки

4. Проаналізувати методику роботи зі страхами в молодшому шкільному віці.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

- Інтенсивне удосконалення мовлення і змісту спілкування в молодшому шкільному віці.
- Дитяча самотність.
- Етапи розвитку емоційно-вольової сфери та особистості молодшого школяра.
- Причини появи тривожності і страхів в молодшому шкільному віці.
- Проблема розвитку самосвідомості та самооцінки молодшого школяра.
- Причини дезадаптації до шкільного навчання.
- Психологічні особливості дітей деяких категорій дезадаптованості.

Тема № 12, 13. Анатомо-фізіологічні особливості розвитку особистості в підлітковому віці. Розвиток особистості та криза підліткового віку.

(практичне заняття – 4 години)

Мета заняття: вивчення психологічних особливостей та закономірностей розвитку в підлітковому віці; особливості фізичного розвитку підлітка та пов'язаної з цим проблеми акселерації; головні прояви підліткової дорослості; показники особистісного розвитку, світоглядного та ціннісного самовизначення; становлення та розвиток групи підлітків, психологічну характеристику “важких” підлітків та причини поведінкових девіацій, формувати навичку диференціювати особливості акцентуацій в підлітковому віці та протікання емоційних станів; виділяти завдання статевого виховання; підбирати психологічні прийоми корекції поведінки “важких” підлітків, сформулювати психологічні проблеми взаємодії підлітків в сім'ї.

План заняття:

1. Криза підліткового періоду, основні характеристики.
2. Фізичний розвиток та його вплив на психічні процеси особистості підлітка.
3. Основний психологічний механізм формування особистості в підлітковому віці. Що таке «почуття дорослості»?
4. Шляхи самоствердження в підлітковому віці.
5. Зміни у мотивах спілкування з дорослими у підлітковому віці.
6. Значення для підлітка спілкування з однолітками.
7. Розвиток самосвідомості в підлітковому віці.
8. Пізнавальна сфера підлітка. «Вакуум мотивів» та причини шкільної дезадаптації у підлітковому віці.
9. Емоційно-вольова сфера підлітка.
10. Причини вияву підліткової агресії.
11. Характеристика відхилень у поведінці підлітків різних типів акцентуацій характеру.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Проаналізуйте фізичний розвиток та його вплив на особистість підлітка.
2. Розкрийте основний психологічний механізм формування особистості в підлітковому віці. Що таке «почуття дорослості»?
3. Окресліть шляхи самоствердження в підлітковому віці.
4. Проаналізуйте зміни у мотивах спілкування з дорослими у підлітковому віці.
5. Розкрийте значення для підлітка спілкування з однолітками.
6. Прослідкуйте розвиток самосвідомості в підлітковому віці.
7. Дайте загальну характеристику пізнавальної сфери підлітка.
8. Криза підліткового періоду, основні характеристики.

Практичні завдання:

- 1. Робота у практикумі з вікової психології.**
- 2. Скласти схему відповіді на одне із запитань:**
 - Можливості конструктивного діалогу з підлітком.
 - Важкі підлітки: причини та наслідки.
- 3. Проаналізувати методики вивчення психологічних характеристик підлітка.**
- 4. Створити блок-схему «Основні сфери розвитку підлітка»:**
 - Когнітивна сфера
 - Афективна сфера
 - Мотиваційна сфера
 - Особливості «Я-концепції»
 - Особливості поведінки.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Можливості конструктивного діалогу з підлітком.
2. Проблема «Важкі підлітки: причини та наслідки».
3. Поняття «Вакуум мотивів» та причини шкільної дезадаптації у підлітковому віці.
4. Основні відхилення у поведінці підлітків різних типів акцентуацій характеру.
5. Причини та наслідки підліткової агресії.
6. Медіасередовище та підліткова агресія.

Завдання для тестового контролю:

1. Провідною діяльністю в підлітковому віці є:

- а) вибір життєвого шляху;
- б) навчально-професійна діяльність;
- в) творча діяльність;
- г) навчальна діяльність;
- д) інтимно-особистісне спілкування.

2. Основними характеристиками кризи в підлітковому віці є:

- а) побудова життєвого плану;
- б) конфлікти з вчителями та однолітками;
- в) норовливість, впертість, деспотизм, протест-бунт, обезцінювання, важковиховуваність;
- г) втрата дитячої безпосередності, ефект «гіркої цукерки»;
- д) ефект групування, ефект захоплення, важковиховуваність, протестна поведінка.

3. Інтимно-особистісне спілкування, згідно з теорією Д.Б.Ельконіна, є провідною діяльністю у:

- а) у немовляти;
- б) у дошкільника;
- в) у підлітка;

г) у молодшого школяра;

д) у період юності.

4. На що, переважно, орієнтується підліток, визначаючи цінності власної поведінки:

а) на думку оточуючих людей;

б) на власну систему ціннісних орієнтацій;

в) тільки на думку близьких друзів;

г) на оцінку вчителя;

д) на соціальну систему переваг.

5. Період, коли в житті людини розвивається так зване “почуття дорослості”:

а) в дошкільному віці;

б) в підлітковому віці;

в) в юнацькому віці;

г) в молодшому шкільному віці;

д) в період ранньої дорослості.

**Тема № 14, 15. Проблеми становлення особистості в юнацькому віці.
Розвиток особистості та Я-концепції в юнацькому віці.**

(практичне заняття – 4 години)

Мета заняття: вивчити психологічні особливості юнацького віку: особливості пізнавальної сфери, формування особистості, професійних інтересів, характеристику провідної діяльності та її роль у становленні особистості; фактори та умови формування самосвідомості, поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій; особливості розвитку пізнавальної та емоційної сфери старшокласників, формувати вміння оперувати методиками професійного самовизначення та профорієнтації; досліджувати особливості взаємодії старшокласників у групі та вибирати власний стиль спілкування.

План заняття:

1. Фізичний розвиток та його вплив на психічні процеси особистості в юнацькому віці.
2. Соціальна ситуація розвитку в юнацькому віці.
3. Основні характеристики провідної діяльності в юнацькому віці.
4. Особливості розвитку особистості в юнацькому віці.
5. Проблема сенсу життя в ранньому юнацькому віці.
6. Розвиток мотиваційної сфери в юнацькому віці.
7. Мотиви юнацької сексуальності.
8. Мотиви асоціальної поведінки.
9. Розвиток емоцій в юнацькому віці.
10. Самооцінка та самовиховання в юнацькому віці.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Виділіть та проаналізуйте афективні центри особистості в ранній юності
2. Дайте характеристику соціальної ситуації розвитку в юнацькому віці
3. Проаналізуйте основні характеристики провідної діяльності в юнацькому віці.
4. Охарактеризуйте розвиток емоцій в юнацькому віці.
5. Розгляньте проблему формування самооцінки та самовиховання в юнацькому віці.
6. Проаналізуйте основні новоутворення юності
7. Виділіть основні характеристики розвитку пізнавальної сфери особистості в юнацькому віці
8. Виділіть характерні ознаки кризи юнацького періоду.
9. Розгляньте проблему формування ідентичності в юнацькому віці
10. Виділіть емоційні особливості юнацької дружби та кохання.

Практичні завдання:

1. Робота у практикумі з вікової психології.
2. Складіть схему відповіді на запитання «Особливості розвитку особистості в юнацькому віці».
3. Проілюструйте творами з літератури проблему сенсу життя в ранньому юнацькому віці.
4. Висловіть свої думки за даною темою «Юнацький щоденник як спосіб самовираження».
5. Проаналізуйте методики вивчення психологічних характеристик в юнацькому віці.
6. Створити блок-схему «Основні сфери розвитку особистості»:
 - Когнітивна сфера
 - Афективна сфера
 - Мотиваційна сфера
 - Особливості «Я-концепції»
 - Особливості поведінки.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Емоційні особливості юнацької дружби та кохання.
2. Розвиток соціальної поведінки та індивідуалізація в юнацькому віці.
3. Спрямованість особистості в юнацькому віці.

Завдання для тестового контролю:

1. Період ранньої юності - це:

- а) 15-17 років;
- б) 15-20 років;
- в) 21-35 років;
- г) 11-15 років;
- д) 18-30 років.

2. Особливістю розвитку когнітивної сфери юнацького віку є:

- а) практична готовність до виконання всіх видів розумової діяльності на основі сформованих теоретичних знань, умінь, навичок;
- б) активний розвиток мовлення, збагачення понятійного словника;
- в) бурхливий розвиток мимовільної пам'яті, наочно-дійового мислення та виникнення уяви на основі сформованих чуттєвих образів;
- г) перехід психічних пізнавальних процесів дитини на більш високий рівень, що має прояв у довільності протікання цих процесів;
- д) активно розвиваються творчі здібності, формуються індивідуальний стиль діяльності

3. Особливістю розвитку емоційної сфери періоду юності є:

- а) переживання не лише предметних почуттів, але і формування узагальнених почуттів, що виражають загальні більш або менш стійкі світоглядні установки особистості;
- б) емоції мають бурхливий, але нестійкий характер, що проявляється в яскравих, хоч і короткочасних афектах, в швидкому переході від одного емоційного стану до інших;
- в) поступове оволодіння стримування бурхливих, різких проявів почуттів, поява перших ознак волі;
- г) зниження емоційної збудливості, розвиток соціальних емоцій, поява здатності до емоційної децентрації, емоційна вразливість;
- д) різка зміна настрою, підвищена збудливість, імпульсивність, полярність почуттів.

4. Провідною діяльністю в юнацькому віці є:

- а) спілкування з ровесниками;
- б) пізнавальна діяльність;
- в) навчально-професійна діяльність;
- г) інтимно-особистісне спілкування;
- д) навчальна діяльність.

5. Основне вікове завдання в юнацькому віці полягає в:

- а) формуванні власної ідентичності;
- б) розвитку Я-ідеального;
- в) формування здатності до саморегуляції поведінки;
- г) спілкуванні з однолітками;
- д) формуванні неформальних стосунків.

6. Чим відрізняється творча діяльність юнака від творчості дорослої людини:

- а) дорослі більше потребують інтелектуальної дисципліни;
- б) юнакам потрібно звільнитись від влади стереотипів й установок;
- в) дорослі менш схильні до спонтанних, нестандартних реакцій;
- г) юнаки перш за все цікавляться власною самореалізацією, а не кар'єрним ростом;

д) діяльність юнацтва пронизана особистісними мотивами.

Тема № 16. Професійне та соціальне становлення особистості в ранній дорослості.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття: засвоїти особливості розвитку людини на етапі ранньої дорослості, закономірності “дорослого” інтелекту та розвитку творчих здібностей; особливості засвоєння відносин між людьми та соціальної ролі в суспільстві; гендерні відмінності в соціальній поведінці дорослих; проблеми сім’ї та розподілу ролевих позицій в ній в зв’язку з народженням дитини; формувати вміння визначити психологічні поради жінці на різних етапах вагітності та пологів; сформулювати основні способи подолання післяродової депресії, окреслити психологічні допомоги не працюючим.

План заняття:

1. Загальна характеристика соціальної ситуації розвитку в період ранньої дорослості.
2. Професійна продуктивність в період ранньої дорослості.
3. Проблема професійного вигорання: причини та наслідки.
4. Психологічні особливості сімейних стосунків.
5. Взаємовідносини з дітьми в період ранньої дорослості.
6. Мотиваційні установки в період ранньої дорослості.
7. Система цінностей на порозі 30-річчя.
8. Особливості розвитку психічних пізнавальних процесів в період ранньої дорослості.
9. Критерії когнітивної зрілості в період ранньої дорослості.
10. Розвиток особистісного Я: ідентичність, близькість та генеративність.
11. Розвиток професійної Я-концепції та самооцінки.
12. Афективна сфера в період ранньої дорослості.
13. Кризи періоду ранньої дорослості (за О.В.Скрипченко, Т.Титаренко).

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Дайте загальну характеристику соціальної ситуації розвитку в період ранньої дорослості.
2. Обґрунтуйте поняття «біологічний вік», «соціальний вік» і «психологічний вік».
3. Поясніть психологічні особливості сімейних стосунків.
4. Розгляньте особливості взаємовідносин з дітьми в період ранньої дорослості.
5. Обґрунтуйте мотиваційні установки та систему цінностей в період ранньої дорослості.

6. Проаналізуйте розвиток «Я образу» в період ранньої дорослості: ідентичність, близькість та генеративність.
7. Поясніть характер прояву та наслідки криз періоду ранньої дорослості.

Практичні завдання:

1. Робота у практикумі з вікової психології.
2. Створити блок-схему «Основні сфери розвитку особистості»:
 - Когнітивна сфера
 - Афективна сфера
 - Мотиваційна сфера
 - Особливості «Я-концепції»
 - Особливості поведінки
3. Проаналізувати методики вивчення професійного вигорання в період ранньої дорослості.
4. Проаналізуйте мотивацію шлюбу та розлучення в період ранньої дорослості.
5. Складіть схему поглядів на кохання у психологічній науці.
6. Поясніть мотиви професійної діяльності в період ранньої дорослості.
7. Виділіть варіанти мотиваційної установки самотнього способу життя в період ранньої дорослості.
8. Проаналізувати методики вивчення особливостей спрямованості особистості в ранній дорослості.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Найважливіші сфери активності особистості в період ранньої дорослості.
2. Причини виникнення ненормативних криз в ранній дорослості.
3. Мотивація шлюбу та розлучення в період ранньої дорослості.
4. Мотивація професійної діяльності в період ранньої дорослості.
5. Мотиваційна установка самотнього способу життя.
6. Найважливіші сфери активності особистості в період ранньої дорослості.
7. Емоції та батьківсько-дитячі стосунки.
8. Ревнощі: психологічна характеристика.
9. Трьохкомпонентна теорія любові Стенберга.
10. Роль психологічних захисних механізмів та Я-концепція.

Завдання для тестового контролю:

1. Особливістю розвитку когнітивної сфери ранньої дорослості є:

- а) розвиток тих процесів, які забезпечують контакт людини з зовнішнім середовищем через наочні образи;
- б) самостійність у контролі ходу свого інтелектуального розвитку і досягнення вершин професійної майстерності і творчості;
- в) бурхливий розвиток мимовільної пам'яті, наочно-дійового мислення та виникнення уяви на основі сформованих чуттєвих образів;

- г) перехід психічних пізнавальних процесів дитини на більш високий рівень, що має прояв у довільності протікання цих процесів;
- д) активно розвиваються творчі здібності, формуються індивідуальний стиль діяльності.

2. Особливістю розвитку емоційної сфери періоду ранньої дорослості є:

- а) поява комплексу поживлення;
- б) емоції батьківських стосунків, почуття прив'язаності і взаємної довіри, чуттєвість до потреб дитини, досягнення ідентичності і близькості;
- в) поступове оволодіння стримування бурхливих, різких проявів почуттів, поява перших ознак волі;
- г) зниження емоційної збудливості, розвиток соціальних емоцій, поява здатності до емоційної децентрації, емоційна вразливість;
- д) різка зміна настрою, підвищена збудливість, імпульсивність, полярність почуттів.

2. Особливістю розвитку мотиваційної сфери періоду ранньої дорослості є:

- а) зміна у стійких мотивах у зв'язку з соціальними змінами, мотивація праці та матеріального забезпечення, посилення практичного характеру мотивів;
- б) первинна поява підпорядкування мотивів на основі перебудови відношень з оточуючим світом;
- в) зародження істинно мотиваційних форм поведінки, поява гендерних відмінностей у мотивації досягнень;
- г) поява ієрархії мотивів, формування свідомої та регульованої поведінки, посилення пізнавальних та соціальних мотивів;
- д) стійкість ієрархії мотивів, свідомий характер прийняття рішень, гендерні особливості сексуальних мотивів.

Тема № 17. Психологічні характеристики розвитку особистості в період середньої дорослості.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття: засвоїти особливості розвитку людини на етапі середньої дорослості, формувати вміння проводити діагностику професійної компетентності та професійного вигоряння.

План заняття:

1. Криза середини життя як особливий етап в розвитку особистості.
2. Особливості фізичного розвитку особистості в середній дорослості. Проблема втрати здоров'я.
3. Загальна характеристика соціальної ситуації розвитку в період середньої дорослості.
4. Професійна компетентність та професіоналізм.
5. Мотивація досягнень та мотиваційна криза в період середньої дорослості.
6. Особливості розвитку психічних пізнавальних процесів в період середньої дорослості.
7. Я-концепція самоактуалізованої зрілої особистості.

8. Особливості самооцінки особистості в середній дорослості.
9. Вплив кризової життєвої ситуації на структуру самооцінки в середній дорослості.
10. Стрес в житті людини в середній дорослості.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Поясніть особливості фізичного розвитку особистості в середній дорослості та проблему втрати здоров'я.
2. Дайте загальну характеристику соціальної ситуації розвитку в період середньої дорослості.
3. Проаналізуйте особливості взаємовідносин з дорослими дітьми.
4. Розкрийте зміст понять «професійна компетентність» та «професіоналізм» через призму середньої дорослості.
5. Обґрунтуйте мотивацію досягнень та характеристики мотиваційної кризи в період середньої дорослості.
6. Поясніть вплив кризової життєвої ситуації на структуру самооцінки в середній дорослості.
7. Дайте характеристику нормативним та ненормативним кризам середньої дорослості.

Практичні завдання:

1. Робота у практикумі з вікової психології.
2. Створити блок-схему «Основні сфери розвитку особистості»:
 - Когнітивна сфера
 - Афективна сфера
 - Мотиваційна сфера
 - Особливості «Я-концепції»
 - Особливості поведінки
3. Розгляньте проблему зміни професії в період середньої дорослості.
4. Поясніть основні мотиви професійної діяльності в середній дорослості.
5. Розкрийте мотивацію подружнього життя в середній дорослості.
6. Розгляньте проблему втрати батьків в період середньої дорослості.
7. Проаналізуйте гендерні відмінності в подоланні мотиваційної кризи.
8. Проаналізуйте детермінанти професійних деформацій особистості.
9. Обґрунтуйте причини та наслідки професійного вигорання в період середньої дорослості.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Проблема зміни професії в період середньої дорослості.
2. Мотивація професійної діяльності в середній дорослості.
3. Гендерні відмінності в подоланні мотиваційної кризи.
4. Мотивація подружнього життя в середній дорослості.

5. Проблема втрати батьків в період середньої дорослості.
6. Роль емоцій в професійній діяльності.
7. Стрес та розвиток негативних емоцій. Симптоми та наслідки стресу.
8. Стрес та дистрес. Шляхи подолання стресу.
9. Я-концепція та зміна ролей в середній дорослості.

Завдання для тестового контролю:

1. Особливістю розвитку когнітивної сфери середньої дорослості є:

- а) залежить від рівня обдарованості та освіти, життєвих планів, установок, цінностей, досягнення стану мудрості;
- б) активний розвиток мовлення, збагачення понятійного словника;
- в) бурхливий розвиток мимовільної пам'яті, наочно-дійового мислення та виникнення уяви на основі сформованих чуттєвих образів;
- г) перехід психічних пізнавальних процесів дитини на більш високий рівень, що має прояв у довільності протікання цих процесів;
- д) активно розвиваються творчі здібності, формуються індивідуальний стиль діяльності.

2. Особливістю розвитку мотиваційної сфери періоду середня дорослість є:

- а) поява потреби в нових враженнях, в безпеці, спілкування, поряд з необхідними органічними потребами;
- б) осмислення та переоцінка минулих життєвих установок та цінностей, корекція планів в зв'язку з сімейним, соціальним, професійним та особистим життям;
- в) зародження істинно мотиваційних форм поведінки, поява гендерних відмінностей у мотивації досягнень;
- г) поява ієрархії мотивів, формування свідомої та регульованої поведінки, посилення пізнавальних та соціальних мотивів;
- д) стійкість ієрархії мотивів, свідомий характер прийняття рішень, гендерні особливості сексуальних мотивів.

3. Особливості формування Я-концепції у середній дорослості:

- а) стійка система самосприймання, ідентифікація з певною статтю, зародження самооцінки,;
- б) поява емпатії та самоконтролю, належність та усвідомлення себе членом певної соціальної групи;
- в) усвідомлення себе, формування Я-образу нових соціальних ролей, провідна діяльність впливає на самооцінку;
- г) самооцінка стає основним регулятором поведінки та діяльності, впливає на подальші процеси самовиховання, самопізнання, розвиток в цілому, нові орієнтири самоідентифікації;
- д) збагачення новими Я-образами, сталість та узагальненість самооцінки, пов'язана з успіхами в професійній діяльності.

Тема №18. Характеристика змін особистості в похилому віці. Психологічні проблеми смерті та вмирання.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття: засвоєння основних питань пов'язаних з віковим етапом пізньої дорослості, когнітивних та психоемоційних змін в період старіння; умови збереження інтелекту в старечому віці; характерологічні зміни в пізній дорослості; тенденції у сімейних професійних та особистісних стосунках; формувати вміння визначати категорії “смерть”, “вмирання” та показники культури ставлення до смерті у суспільстві.

План заняття:

1. Криза виходу на пенсію в похилому віці.
2. Розвиток когнітивної сфери. Проблеми зниження інтелектуальних функцій. Мудрість.
3. Старіння і специфічні зміни емоційної сфери: типи пристосування до старості та психічні порушення.
4. Почуття задоволеності життям і мотиваційне здоров'я.
5. Адаптивний та неадаптивний процеси старіння.
6. Фактори, що зумовлюють поведінку людини в старості.
7. Смерть і вмирання. Етапи вмирання (класифікація Кюблер-Росс).
8. Проблеми евтаназії в похилому віці .

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Проаналізуйте проблему зниження інтелектуальних функцій.
2. Дайте загальну характеристику поняття «мудрість» через призму похилого віку.
3. Розгляньте проблему старіння та специфічних змін емоційної сфери: типи пристосування до старості та психічні порушення.
4. Дайте аналіз адаптивному та неадаптивному процесам старіння.
5. Охарактеризуйте почуття задоволеності життям і мотиваційне здоров'я в старості.
6. Проаналізуйте фактори, що зумовлюють соціальну поведінку людини в старості.
7. Розкрийте основні характеристики кризи виходу на пенсію в похилому віці.
8. Представте в психологічному контексті проблему вмирання і смерті.
9. Обґрунтуйте можливості збереження та розвитку когнітивних функцій в періоди пізньої дорослості і старості.
10. Проаналізуйте специфічні зміни в емоційній сфері людини похилого віку.
11. Виділіть основні чинники почуття задоволеності життям та мотиваційного здоров'я особистості в похилому віці.

Практичні завдання:

1. Робота у практикумі з вікової психології.
2. Створити блок-схему «Основні сфери розвитку особистості»:
 - Когнітивна сфера

- Афективна сфера
 - Мотиваційна сфера
 - Особливості «Я-концепції»
 - Особливості поведінки
3. Скласти таблицю основних характеристик: анатомо-фізіологічні характеристики, соціальна ситуація, провідна діяльність, новоутворення, характеристики кризи.
 4. Розгляньте проблему втрати близьких та самотності в похилому віці.
 5. Обґрунтуйте виділення етапів вмирання відповідно до класифікації Кюблер-Росс.
 6. Проаналізуйте різні підходи до проблеми евтаназії в похилому віці.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Фактори розвитку когнітивних функцій в період пізньої дорослості і старості.
2. Старість та специфічні зміни в емоційній сфері.
3. Почуття задоволеності життям та мотиваційне здоров'я особистості в похилому віці.
4. Втрата близьких та самотність в похилому віці.

Завдання для тестового контролю:

1. Особливістю розвитку мотиваційної сфери періоду пізньої дорослості є:

- а) поява потреби в нових враженнях, в безпеці, спілкування, поряд з необхідними органічними потребами;
- б) первинна поява підпорядкування мотивів на основі перебудови відношень з оточуючим світом;
- в) мотиви, пов'язані з передачею спадковості, активна в житті суспільства, відчуття значимості, підтримка фізичного здоров'я;
- г) поява ієрархії мотивів, формування свідомої та регульованої поведінки, посилення пізнавальних та соціальних мотивів;
- д) стійкість ієрархії мотивів, свідомий характер прийняття рішень, гендерні особливості сексуальних мотивів.

2. Особливістю розвитку емоційної сфери періоду пізньої дорослості є:

- а) неконтрольоване посилення афективних реакцій із схильністю до безпричинного суму, зниження чутливості, зниження здатності протистояти складним ситуаціям;
- б) емоції мають бурхливий, але нестійкий характер, що проявляється в яскравих, хоч і короткочасних афектах, в швидкому переході від одного емоційного стану до інших;
- в) поступове оволодіння стримування бурхливих, різких проявів почуттів, поява перших ознак волі;
- г) зниження емоційної збудливості, розвиток соціальних емоцій, поява здатності до емоційної децентрації, емоційна вразливість;

д) різка зміна настрою, підвищена збудливість, імпульсивність, полярність почуттів.

3. Особливістю розвитку когнітивної сфери людей похилого віку є:

а) розвиток тих процесів, які забезпечують контакт людини з зовнішнім середовищем через наочні образи;

б) активний розвиток мовлення, збагачення понятійного словника;

в) бурхливий розвиток мимовільної пам'яті, наочно-дійового мислення та виникнення уяви на основі сформованих чуттєвих образів;

г) перехід психічних пізнавальних процесів дитини на більш високий рівень, що має прояв у довільності протікання цих процесів;

д) залежить в значній мірі від суб'єктивних факторів, від стилю життя та соціальної значущості, в загальному – зниження швидкості виконання фізичних і розумових операцій.

Тема № 19. Предмет та основні завдання педагогічної психології.

(практичне заняття – 2 години)

План заняття:

1. Предмет, завдання і методи педагогічної психології.
2. Місце педагогічної психології в системі наук про суспільство та людину та об'єкт її вивчення.
3. Зв'язок педагогічної психології з іншими науками та з медичною практикою.
4. Базові категорії педагогічної психології.
5. Структура педагогічної психології.
6. Загальна характеристика галузей педагогічної психології: психологія навчання, психологія виховання, психологія учіння, психологія педагогічної діяльності.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Співвідношення навчання і розвитку. Поняття «зона актуального розвитку», «зона найближчого розвитку» (за Л.С.Виготським).
2. Мотивація учіння студентів. Неуспішність, її причини та можливості запобігання.
3. Формування та зміна соціальних установок у процесі виховання. Теорія морального розвитку Л.Колберга.
4. Ефективність виховних методів.

Практичні завдання:

1. Скласти словник базових категорій педагогічної психології.
2. Створити схему зв'язків педагогічної психології з іншими психологічними науками.

3. Дослідити мотиви учіння студентів.
4. Скласти схему причин неуспішність та можливості її запобігання.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Умови ефективності педагогічної діяльності в сучасному вищому навчальному закладі.
2. Умови формування авторитету викладача в сучасному вузі.
3. З історії педагогічної психології.
4. Взаємозв'язок вікової та педагогічної психології.

Тема № 20. Психологічні особливості та структура процесу навчання.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття: вивчити особливості навчання як управління учбової діяльності учнів: познайомитись з психологічними принципами і основними складовими навчання; формувати вміння визначати сутність, психологічні особливості традиційних і відносно новітніх видів навчання та умови їх навчання; підбирати методики діагностики ефективності учбової діяльності; обґрунтовувати особливості навчання дітей з вадами в розвитку.

План заняття:

1. Загальна характеристика психологічних аспектів процесу навчання.
2. Динаміка взаємовпливу суб'єкта і об'єкта в навчанні.
3. Співвідношення навчання і розвитку.
4. Поняття «зона актуального розвитку», «зона найближчого розвитку» (за Л.С.Виготським).
5. Суть і значення індивідуального та диференційованого підходу до учнів як резервів підвищення ефективності навчання.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Проблема навчання у вітчизняній психологічній науці.
2. Дидактичні і психологічні принципи розвиваючого навчання.
3. Основні психологічні проблеми оптимізації навчання, вимоги до оптимізації навчання, її показники.

Практичні завдання:

1. Скласти таблицю основних підходів до проблеми навчання.
2. Скласти схему основних труднощів у навчанні студентів.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Поняття про навчання та його психологічні механізми.
2. Психологічний погляд на дидактичні принципи.
3. Класифікація навчання.
4. Моделі навчання.
5. Психологічні основи змісту навчання.
6. Управління процесом навчання.
7. Проблема навчання у вітчизняній психологічній науці.
8. Основні психологічні проблеми оптимізації навчання, вимоги до оптимізації навчання, її показники.

Завдання для тестового контролю:

1. Процес активної взаємодії між учнем та педагогом, в результаті якої в учня формуються знання, вміння та навички, називають процесом:

- а) учіння;
- б) навчання;
- в) виховання;
- г) розвитку;
- д) спілкування.

2. Загальну розумову здатність до засвоєння основ наук називають :

- а) учінням;
- б) навчанням;
- в) наочуванням;
- г) засвоєнням;
- д) наочуваністю.

3. Організована пізнавальна діяльність учня, в результаті якої знання утворюють певну систему, можуть бути застосовані на практиці, називається:

- а) учінням;
- б) навчанням;
- в) наочуванням;
- г) засвоєнням;
- д) наочуваністю.

4. Порядок основних етапів у формуванні умінь:

- а) знання – вміння – навички;
- б) вміння – знання – навички;
- в) знання – навички – вміння;
- г) досвід – практика – теорія;
- д) теорія – практика – вміння.

5. Стійку, цілеспрямовану зміну діяльності, яка виникає завдяки попередній діяльності і не викликається безпосередньо вродженими фізіологічними реакціями організму, називають:

- а) учінням;
- б) навчанням;
- в) наочуванням;
- г) засвоєнням;

д) научуваністю.

6. Вперше поняття “зона найближчого розвитку” було введено:

- а) Л.І.Божович;
- б) Д.Б.Ельконіним;
- в) Л.С.Виготським;
- г) О.М.Леонтєвим;
- д) Н.Ф.Талізінюю.

7. Зона найближчого розвитку – це:

- а) суб’єктивне переживання особистістю власного віку, ставлення до себе молоді, зрілої чи похилої людини, обумовлене не завжди усвідомленим задоволенням собою, мірою власної самореалізації;
- б) термін, що показує число років від народження людини;
- в) термін, що фіксує рівень психічного розвитку;
- г) коло ще недозрівших, але тих психічних процесів, що вже на даний момент мають передумови для дозрівання;
- д) оптимальний з точки зору внутрішніх та зовнішніх умов період для розвитку тих або інших процесів та властивостей.

Тема № 21. Психологічні особливості самостійної пізнавальної діяльності.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття: розкриття психологічних закономірностей процесу учіння, визначення процесу учіння як особливого виду діяльності особистості; характеристику структурних компонентів учіння (спонукальний, програмно-цільовий, операційно дійовий, контрольо-регулюючий); психологічні передумови вміння вчитися; психологічні чинники ефективності учіння як процесу, формувати вміння підібрати методики для вивчення мотивів учіння та виявити домінуючі мотиви учіння колег та їх роль у навчальній діяльності; сформулювати напрямки психокорекційної роботи з неуспішними.

План заняття:

1. Процес учіння, особливості учіння як діяльності.
2. Мотивація учіння.
3. Психологічні передумови формування вміння вчитися.
4. Научуваність: фактори розвитку.
5. Види учіння та структура учбової діяльності.
6. Процес засвоєння знань як зміст учбової діяльності учнів.
7. Особливості оволодіння учнями вміннями та навичками.
8. Неуспішність, її причини та запобігання.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Загальна характеристика процесу учіння.

2. Види учіння та структура учбової діяльності учнів.
3. Процес засвоєння як зміст учбової діяльності учнів.
4. Особливості оволодіння учнями учбовою діяльністю.
5. Вміння самостійно вчитися.
6. Неуспішність, її причини та запобігання.

Практичні завдання:

1. Проаналізувати методики вивчення мотивів учіння студентів.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Психологічні чинники ефективності та успішності учіння.
2. Формування активного, самостійного, творчого мислення в процесі учіння.

Тема № 22. Проблема виховання в педагогічній психології.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття: засвоїти шляхи формування індивідуально-психологічних якостей особистості в процесі виховання; формувати вміння розкрити значення самовиховання в особистому житті та окреслити основні його механізми; виділяти “суб’єкт-суб’єктні” та “суб’єкт-об’єктні ” позиції у виховному процесі.

План заняття:

1. Сутність та завдання психології виховання.
2. Виховний процес як особливий вид міжособистісної взаємодії.
3. Сутнісні ознаки виховного впливу.
4. Психологічні аспекти вихованості, формування індивідуально-психологічних якостей особистості в процесі виховання.
5. Психологія індивідуального підходу в процесі виховання.
6. Формування та зміна соціальних установок у процесі виховання.
7. Ефективність виховних методів.
8. Виховання в періоді немовляти і ранньому дитячому віці.
9. Початок формування соціально-значущих якостей особистості.
10. Виховання у дошкільному та молодшому шкільному віці.
11. Виховання і гра, виховання і трудова діяльність.
12. Виховання підлітків і юнаків. Самовиховання.
13. Особливості виховних впливів на дорослих людей.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Загальне поняття про психологію виховання. Предмет і завдання психології виховання.
2. Виховання як формування цілісної особистості.

3. Поняття про моральність.
4. Вікові аспекти виховання.
5. Психологічні особливості виховання дітей з асоціальною поведінкою.
6. Проблема самовиховання на кожному етапі онтогенезу.
7. Врахування вікових особливостей при виборі методів виховного впливу.
8. Самовиховання як спосіб самоствердження особистості.
- 9.

Практичні завдання:

1. Скласти схему факторів ефективності виховного впливу.
2. Скласти порівняльну таблицю понять виховання та вихованість.
3. Проаналізувати основні показники вихованості.
3. Підібрати кілька психологічних задач для аналізу методів виховного впливу.
4. Скласти порівняльну таблицю основних напрямків виховання.

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Проблеми сімейного виховання.
2. Формування потребово-мотиваційної сфери особистості.
3. Роль колективу у вихованні особистості.

Завдання для тестового контролю:

1. Порівняйте зміст понять “виховання” і “навчання”:

- а) навчання – об'ємне поняття, яке включає в себе виховний процес;
- б) виховання і навчання – це рівні за обсягом взаємозалежні величини;
- в) виховання включає в себе процес навчання;
- г) виховання і навчання практично тотожні категорії;
- д) виховання і навчання абсолютно самостійні та незалежні процеси.

2. Який віковий період є сенситивним для самовиховання:

- а) підлітковий період;
- б) молодший шкільний вік;
- в) юнацький вік;
- г) рання дорослість;
- д) середня дорослість.

3. “Афект неадекватності” виникає як результат:

- а) неспівпадання рівня домагань з можливостями задоволення потреби;
- б) відсутності емоційної саморегуляції поведінки у особистості;
- в) завищеної самооцінки особистості;
- г) заниженої самооцінки особистості;
- д) незадоволеності базових потреб.

4. Чому в кризові періоди розвитку особистості загострюється її взаємодія з оточуючими людьми:

- а) це об'єктивний і невідконтрольний процес;

- б) це можна пояснити звуженням свідомості особистості, що переживає кризовий період;
- в) цьому сприяють незмінність позицій взаємодіючих сторін;
- г) загострюються певні риси характеру;
- д) змінюється система цінностей особистості.

5.Акселерація – це:

- а) хворобливий стан психіки, що характеризується послабленням зв'язків з реальністю, виявляється у зосередженості на власних переживаннях, обмеженні спілкування з іншими людьми;
- б) прискорений індивідуальний розвиток людини;
- в) період статевого дозрівання, що характеризується бурхливим, нерівномірним ростом та розвитком організму;
- г) нерозвиненість, незрілість особистості, відставання рівня розвитку основних особистісних характеристик від хронологічного віку людини;
- д) опозиційна манера поведінки, як правило, спрямована проти авторитета, що проявляється як у формі пасивної протидії, так і у формі активної боротьби проти діючих правил, норм, звичаїв.

6.Інфантилізм – це:

- а) хворобливий стан психіки, що характеризується послабленням зв'язків з реальністю, виявляється у зосередженості на власних переживаннях, обмеженні спілкування з іншими людьми;
- б) прискорений індивідуальний розвиток людини;
- в) період статевого дозрівання, що характеризується бурхливим, нерівномірним ростом та розвитком організму;
- г) нерозвиненість, незрілість особистості, відставання рівня розвитку основних особистісних характеристик від хронологічного віку людини;
- д) опозиційна манера поведінки, як правило, спрямована проти авторитета, що проявляється як у формі пасивної протидії, так і у формі активної боротьби проти діючих правил, норм, звичаїв.

Тема № 23. Психологічні аспекти педагогічної діяльності. Діяльність лікаря, як педагогічний вплив на хворого.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття: розкрити особливості психологічну структуру, функції та творчий характер педагогічної діяльності, оволодіти вмінням вибудовувати план та структуру практичного заняття, визначити методи педагогічної саморегуляції.

План заняття:

1. 1. Поняття педагогічної діяльності.
2. Структура педагогічної діяльності.
3. Особистість педагога, психологічні вимоги до особистості педагога.
4. Індивідуальний стиль педагогічної діяльності.
5. Загальні та спеціальні здібності педагога.
6. Особливості педагогічного спілкування.

7. Психогігієна педагогічної діяльності.
8. Елементи психокорекції в діяльності педагога.
9. Психолого-педагогічні аспекти взаємодії лікаря з пацієнтами різних вікових та соціальних груп.

Питання для поточного контролю та самоконтролю:

1. Загальна характеристика педагогічної діяльності
2. Здібності в структурі суб'єкта педагогічної діяльності
3. Структура педагогічних здібностей
4. Характеристика основних функцій та педагогічних умінь
5. Стили педагогічної діяльності

Практичні завдання:

1. Підготуватися до проведення практичного (семінарського) за обраною темою та поданою структурою.

СТРУКТУРА ПРОВЕДЕННЯ ПРАКТИЧНОГО (СЕМІНАРСЬКОГО) ЗАНЯТТЯ:

1. Вступ:

- ⊙ привітання викладача зі студентами, виявлення відсутніх, перевірку підготовленості до заняття
- ⊙ активізація уваги, створення робочої атмосфери для проведення заняття (актуалізація попереднього досвіду)
- ⊙ повідомлення теми, мети та завдань семінару (практичного заняття)
- ⊙ мотивація навчальної діяльності студентів

2. Основна частина:

- ⊙ обговорення проблем, винесених на семінарське заняття,
- ⊙ керування процесом розгляду основних питань семінару,
- ⊙ виконання практичних завдань під керівництвом викладача (**для практичного заняття**)

3. Діагностика правильності засвоєння студентами знань

- ⊙ з'ясування причин нерозуміння або помилковості викладу змісту навчальної інформації,
- ⊙ виконання коротких контрольних робіт, усні фронтальні опитування, тестові або практичні завдання

4. Підведення підсумків

- ⊙ короткий аналіз заняття,
- ⊙ оцінювання роботи групи і окремих студентів,
- ⊙ повідомлення теми наступного заняття,
- ⊙ організація самостійної роботи студентів

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Особливості педагогічної діяльності лікаря.

2. Можливості педагогічного впливу лікаря на пацієнта.
3. Умови ефективності педагогічної діяльності в сучасному вищому навчальному закладі.
4. Умови формування авторитету викладача в сучасному вузі.
5. Основні структурні компоненти педагогічних здібностей.

Тема № 24. Психологія вищої школи.

(практичне заняття – 2 години)

Мета заняття: оволодіти вмінням вибудовувати план та структуру лекційного заняття.

План заняття:

1. Предмет, завдання та основні категорії психології вищої школи.
2. Освітні та освітньо-кваліфікаційні рівні вищої освіти.
3. Типи вищих навчальних закладів.
4. Форми організації навчання у вищій школі

Практичні завдання:

1. Підготуватися до проведення лекції за обраною темою та поданою структурою.

СТРУКТУРА ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЇ:

5. Вступ:

- ☉ тема
- ☉ актуалізація попереднього досвіду
- ☉ постановка навчальної мети та завдань лекції
- ☉ повідомлення плану
- ☉ мотивація навчальної діяльності студентів

6. Основна частина:

- ☉ розкриття змісту теми (показ презентації)
- ☉ обґрунтування ключових ідей та положень
- ☉ показ зв'язків, аналіз різних явищ

3. Висновки:

- ☉ повторення навчальної мети та завдань
- ☉ коротке повторення та узагальнення основних положень
- ☉ підведення підсумків
- ☉ зв'язок з подальшим заняттям або практичним досвідом
- ☉ рекомендації до виконання самостійної роботи

Теми доповідей і рефератів (презентацій):

1. Стилї педагогічної діяльності викладача.
2. Методика підготовки та проведення лекції у вищій школі.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Тертична Н.А. Вікова психологія: навч. посібник / автор Н.А.Тертична – К.: Книга-плюс, 2018. – 352 с.
2. Тертична Н.А. Практикум з вікової психології: навч.-метод. посібник / автор Н.А.Тертична – К.: Книга-плюс, 2023. – 139 с.

Допоміжна:

1. Біда Н, Оксанич А., Сидорченко О. Спілкування з дитиною в малюнках. – Київ: ГО «Батьківська спілка», 2019. – 138 с.
2. Вікова і педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. 2-ге вид. – К.: Каравела, 2018.
3. Гресь Г. Зрозумій мене! Секрети розшифрування дитячої поведінки. – Харків: Основа, 2019. – 96 с.
4. Донна Джексон Наказова Уламки дитячих травм. Чому ми хворіємо і як це припинити. [Book Chef](#), 2022. – 384 с.
5. Дольто Франсуаза. Боротьба за дитину. Як уникнути стереотипів і штампів виховання. – Харків: КСД, 2018. – 672 с.
6. Елізабет Кілбі. Розблоковане батьківство. Як виростити здорових і щасливих дітей в епоху інформаційних технологій. – Київ: КМ-Букс, 2018. – 248 с.
7. Даніеле Новара. Покарання марні. Як виховувати, не попадаючи в пастку емоцій. – Київ: Сварог, 2020. – 276 с.
8. Кетрін Перлман. Ігноруйте! Щасливе виховання без надмірного контролю. – Київ: Книголав, 2018. – 240 с.
9. Ліндсі К. Гібсон Дорослі діти емоційно незрілих батьків. Видавництво Наталії Переверзевої, 2021. – 240 с.
10. Лич О.М. Основи життєстійкості особистості: психологічний дискурс: монографія. Київ: «Видавництво Людмила», 2020. 372 с. 168.
11. Лич О.М. Особистісна рефлексія як провідна діяльність у похилому віці. *American Journal of Fundamental, Applied & Experimental Research*. 2020. № 3 (18). Р. 64–79. 169.
12. Лич О.М. Особливості життєдіяльності людини похилого віку з різним рівнем життєстійкості. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*. 2019. № 32 (2). Р. 69–77.
13. Людмила Петрановська. Таємна опора. Емоційний зв'язок у житті дитини. – Харків: Віват, 2018. – 224 с.
14. Людмила Петрановська. Якщо з дитиною складно. – Харків: Віват, 2020
15. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Вікова психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2018. – 376 с.

16. Сергєєнкова О.П., Столярчук О.А., Коханова О.П., Пасєка О.В. Педагогічна психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2018. – 168 с.
17. Кутішенко В. Вікова та педагогічна психологія. Начальник посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2019. – 138 с.
18. Вікова і педагогічна психологія: навчальний посібник / В. М. Поліщук. – Вид. 3-тє, виправ. – Суми : Університетська книга, 2016. – 352 с.
19. Росс В. Грін. Вибухонебезпечна дитина. Новий підхід до розуміння емоційних дітей. Вид.: Book Chef, 2021. – 304 с.